

СЕКЦІЯ ІІІ ЕКОЛОГІЯ, СТАЛІЙ РОЗВИТОК ЕКОСИСТЕМ

УДК 630.911:631.5.631.459.2:546.36

В. А. Студінський¹, Г. Я. Студінська²

¹Малинський фаховий коледж, с. Гамарня, Житомирська область, Україна

²Науково-дослідний навчальний центр «ПринцепС», м. Малин, Житомирська область, Україна

ЕКОЦИДНА ПОЛІТИКА РФ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті досліджено питання здійснення екоцидної політики Російської Федерації щодо України в контексті російсько-української війни, що триває з 2014 року. Особливо політика екоциду посилилась в ході повномасштабного вторгнення російської армії на територію України 24 лютого 2022 року. Зокрема, було завдано великої шкоди земельним, водним, лісовим та іншим екологічним ресурсам. Разом з тим, російська політика екоциду чітко проявилася у винищенні ряду заповідних зон на півдні України. До того ж вкрай негативний вплив на навколишнє природне середовище спричинили терористичні акти агресора. Насамперед це проявляється у захопленні Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій, підриві Каховської гідроелектростанції, та мінуванні ряду підприємств, що в результаті підриву їх може призвести до серйозного забруднення довкілля. Також у статті розглядаються питання розгляду політики екоциду в правовому та економічному аспектах. У цьому аспекті зазначається, що не завжди законодавство на внутрішньому та міжнародних рівнях дають однакову оцінку політики екоциду. Економіко-екологічний аспект розкриває особливість взаємозв'язку негативного впливу на довкілля як чинника, що, у свою чергу, негативно впливає на розвиток економічної сфери.

Ключові слова: екологія, екоцид, забруднення довкілля, екологічна катастрофа, економіко-екологічні наслідки.

Вступ. Будь-який воєнний конфлікт негативно впливає на довкілля. Зокрема, відбувається знищення великої кількості видів рослинного і тваринного світу, виведення із сільськогосподарського використання значних земельних площ, погіршення стану водних ресурсів. Також ускладнюються умови безпечного проживання людей на територіях, де відбуваються воєнні дії. Особливо негативно на навколишнє середовище впливає цілеспрямована екоцидна політика країни-агресора.

Екоцид у широкому розумінні є політикою, що спрямована на масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних

¹Студінський Володимир Аркадійович, д-р іст. наук, канд. екон. наук, доцент, Малинський фаховий коледж. E-mail: waskneufisit@ukr.net; <http://orcid.org/0000-0001-6300-7179>;

²Студінська Галина Яківна, д-р екон. наук, Науково-дослідний навчальний центр «ПринцепС». E-mail: studinska.galina@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0003-4713-4957>.

ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Саме так і визначається екоцид українським законодавством. Зокрема, відповідно до статті 441 Кримінального Кодексу України, екоцид є особливо тяжким злочин, що карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років [9].

В ході війни яку Російська Федерація розпочала проти України ще у 2014 році чітко проявилися ознаки екоциду як одного із складових елементів політики. Особливо ця тенденція проявилася з початком повномасштабної війни у лютому 2022 року. Так, російські війська шкодять навколишньому природному середовищу України як цілеспрямоване чи умисно, із воєнних або політичних мотивів, так і опосередковано. Тут достатньо зауважити, що за підрахунками Держекоінспекції за 11 місяців повномасштабної війни було завдано збитків довкіллю на суму понад 1 трильйон 743 мільярди гривень. Збитки від забруднення ґрунтів та засмічення земель становили понад 688 мільярдів гривень, від забруднення атмосфери – 998 мільярдів гривень, а від забруднення та засмічення водних ресурсів – понад 56 мільйонів гривень [7]. І ці підрахунки навіть на початок 2023 року були приблизними, оскільки не враховували багатьох моментів завданої екологічної шкоди Україні, особливо на територіях, що знаходяться у тимчасовій окупації. До того ж воєнні дії тривають, які ще більш негативно посилюють ситуацію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема негативного впливу сучасної російсько-української війни доволі жваво обговорюється і досліджується в різних колах. Проте, на сьогодні ще нема відповідних глибоких монографічних досліджень саме в аспекті вивчення екоцидної політики РФ в Україні в контексті війни. Проте, у методологічному плані уваги заслуговують праці українських вчених Л. А. Горошкової, Є. В. Хлобистова, В. О. Трофимчука [3], В. П. Волкова [15], В. А. Студінського [16], Г. Я. Студінської [17], О. М. Шуміло [14] та інших. Великий пласт інформації та аналітики з даної проблематики є в публіцистичних публікаціях. Саме останні джерела на сьогодні є чи не найоперативнішими у висвітленні висвітленої проблематики. Публіцистичні та інформаційні публікації в інтернет-джерелах дають змогу накопичувати відвідну інформацію та проводити попередній науковий аналіз.

Матеріали та методи дослідження. Інформаційно-аналітичною базою даного дослідження є правові документи, статистичні дані, аналітичні та публіцистичні дослідження, де висвітлюються питання політики екоциду РФ щодо України в ході війни у період 2014-2023 рр. Авторами застосовані методи історичного, економічного, статистичного аналізу, порівняльних характеристик, прогнозування.

Результати досліджень та їх обговорення. Як уже зазначалося у вступній частині даної статті, екоцид є політикою масового знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення

інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Вперше цей термін був ужитий в 1972 році на Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього природного середовища в контексті обговорення питань руйнування довкілля через бомбардування, використання гербіцидів та екологічно небезпечного будівництва у природних зонах. Проте, на міжнародному рівні поняття екоциду й досі офіційно не закріплено відповідним терміном і не визнано міжнародним злочином, який передбачав би спеціальний механізм відповідальності, через що він не потрапляє під юрисдикцію Міжнародного Кримінального Суду (МКС). Разом з тим, у стаття 5 Римського статуту МКС зазначено, що політика екоциду може розглядатися в контексті питань, пов'язаних з чотирма категоріями злочинів: геноцидом, воєнними злочинами, злочинами проти людяності й злочинами агресії. Саме у дискусії щодо міжнародно-правового регулювання цього злочину, то екоцид переважно розглядається в контексті збройних конфліктів та військових злочинів.

Зокрема, існує ряд нормативно-правових актів з охорони навколишнього природного середовища, серед яких є Конвенція ООН про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого застосування засобів впливу на природне середовище 1976 року та Додатковий протокол 1 до Женевських конвенцій від 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. Зокрема, у 56 статті якого зазначено, що відповідні установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є військовими об'єктами, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил і наступні небезпечні негативні втрати серед цивільного населення. Існує ряд нормативно-правових актів з охорони природного середовища, серед яких Конвенція ООН про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого застосування засобів впливу на природне середовище 1976 року та Додатковий протокол 1 до Женевських конвенцій від 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, у 56 статті якого зазначено, що "Установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є військовими об'єктами, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення." До того ж, у 2016 р. Міжнародний Кримінальний Суд оголосив про те, що злочини, пов'язані з "руйнуванням довкілля", будуть розглядатися, але в контексті злочинів проти людяності. Разом з тим, 2021 року фундація Stop Ecoside представила Концепцію щодо визначення поняття екоциду, щоб розпочати процес включення цього злочину до Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду: Зокрема, цією Концепцією передбачається, що екоцид є протиправними та безвідповідальними діями, які вчинені зі знанням того, що є значна ймовірність серйозної і/або широкої, або довгострокової шкоди

довкілля, спричинених цими діями [2]. До цього аспекту лише додамо, що у вітчизняному законодавстві екоцид вважається тяжким злочином і тягне за собою конкретну відповідальність.

У зв'язку з цим, можна погодитися із висновком українського вченого-правознавця О. М. Шуміло, який зазначив, що: «Екоцид має бути віднесений до найтяжчих міжнародних злочинів, вчинення якого є підставою для міжнародно-правової відповідальності держав і кримінальної відповідальності індивідів (юридичних та фізичних осіб). Розпочато шлях внесення статті щодо екоциду до Римського статуту, адже це стане ефективним механізмом притягнення до відповідальності МКС не тільки під час військових дій, а й у мирний час. Для боротьби та попередження такого злочину необхідна співпраця всіх держав світу із включенням до карних законів статті щодо складу злочину – екоцид» [14, с.111].

Як зазначають фахівці, російські окупанти проводять цілеспрямовану свідому політику, так званого екологічного геноциду (екоциду). Це проявляється насамперед у здійсненні ураження інфраструктурних об'єктів, зокрема, каналізаційно-насосних станцій та очисних споруд при чому відбувається забруднення поверхневих вод стоками. Потрапляння у води річок неочищених господарсько-побутових та виробничих стоків, які містять велику кількість органічних речовин, яйця гельмінтів, патогени, фосфати, хлориди, сульфати, поверхнево-активні речовини у подальшому активізує процеси цвітіння води в річках басейну Дніпра та акваторії Чорного моря. У результаті розгортання повномасштабної агресії РФ проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, маємо серйозне збільшення інтенсивності пожеж внаслідок обстрілів, ракетно-бомбових уражень, що призводить ще до появи специфічних газів від згорання порохів, що містять: нітроцелюлозу, нітрогліцерин, нітрогуаніди, дібутилфталат, динітротолуол, каніфоль, етилацетат, стронцій азотнокислий, порошок магнієвий, порошок флюмінієво-магнієвий, графіт, магнійвуглекислий, полівінілхлорид, стронцій вуглекислий, смола, свинцевий сурик, феросиліцій, залізо, бор технічний, гримуча ртуть, антимоній, бертолетова сіль тощо. Зокрема, при утилізації 1000 т пороху в атмосферне повітря виділиться близько 1 млн м³ газів [6]. В результаті такої політики РФ набуває ознак токсичного бренду, тобто створює негативне ставлення до країни-агресора як небезпечного джерела порушення світового екологічного балансу [13, с.316-317].

РФ здійснює агресивну екоцидну політику як загалом до України, так і до окремих об'єктів. Тут достатньо звернути увагу на захоплення двох атомних електростанцій – Чорнобильської та Запорізької, а також провокативні дії щодо Рівненської та Південно-Української АЕС [5]. Це у свою чергу негативно впливає на регіональний екологічний стан і викликає велику занепокоєність у стабільності проживання в зоні впливу цих станцій [6]. До того ж такий перебіг

подій негативно впливає й на загальний регіональний та національний економічний розвиток [3; 15].

Зокрема, найбільша напруга триває навколо найбільшої в Європі – Запорізької АЕС. Окрім того, що цей об'єкт ядерної енергетики захоплений агресором, він ще й замінуваний. До того ж, на самій станції, яка знаходиться під повним контролем агресора постійно відбуваються нештатні аварійні ситуації. Так, вночі 10 серпня 2023 року захоплена російськими військами Запорізька атомна електростанція втратила живлення з основної зовнішньої лінії електропередачі напругою 750 кВ. Після втрати живлення ЗАЕС довелося перемикнути на єдину доступну резервну лінію 330 кВ, відключення якої загрожує втратою зовнішнього живлення (блекаут). Як вважають енергетики, у разі цього сценарію головну загрозу ядерній та радіаційній безпеці несе перебування 4-го енергоблока Запорізької АЕС у стані «гарячий зупин», який окупанти експлуатують з порушенням умов ліцензії на експлуатацію Реакторних установок АЕС українського регулятора (Держатомрегулювання) [8]. Фактично агресор загрожує повторити подібну Чорнобильській катастрофу. Спроби вітряних атак російськими військами у жовтні 2023 року щодо Хмельницької АЕС підтверджують цілеспрямовані дії агресора. Це вже не що інше як ядерний тероризм.

Подібна політика здійснюється і на заводі «Кримський титан», який за даними інформантів теж замінований. Зокрема, А. Клименко - керівник проекту в Інституті Чорноморських стратегічних досліджень, головний редактор видання BlackSeaNews, зазначив: "На сьогодні з заводу окупанти вивозять цінне обладнання. Також вивозять все те, що стосується виробництва двоокису титану. Залишається тільки виробництво азотних добрив, тобто амофосу. Зазначу, що амофос при деяких умовах вибухає. Відповідно, можна припустити, що росіяни готують з заводу "Кримський Титан" таку хімічну бомбу" [12]. Таким чином, окупанти цілеспрямовано можуть забруднити хімічними речовинами велику частину території Криму та Херсонщини, що унеможливить у подальшому використання водних та земельних ресурсів, а також поставить під питання функціонування цілого ряду населених пунктів, зокрема і міста Армянськ.

В ході воєнних дій агресором було вже проведено ряд операцій, які мали чіткі ознаки геноциду. Зокрема, мова йде про пожежа на острові Джарилгач, що трапилася у серпні 2023 року. Як зазначає директорка Національного природного парку "Джарилгацький", вогнем знищено заповідну зону, де була сконцентрована основна частина всіх степових екосистем острова та популяції всіх рідкісних тварин, які є на острові, а також концентрується найбільша кількість копитних. Наявні рослинні угруповання, які зараз знаходяться під загрозою зникнення, занесені до Зеленої книги України, належать до рідкісних та рослин що зникають. Це угруповання формацій меч-трави болотної, ковили дніпровської, ковили волосистої, гвоздики бессарабської, золотобородника

цикадового та інші. на відновлення степової, лугової, солончакових ділянок потрібно в середньому від 4-5 до 8-12 років, говорить директорка нацпарку, а тамариксові зарослі потребують від 15-30 років. За попередніми оцінками збитки від цієї пожежі, що спричинені перетворенням заповідника у військовий полігон, становлять кілька десятків мільярдів гривень [11].

Найбільшої екологічної катастрофи агресор завдав у результаті підриву дамби Каховської ГЕС. Це була цілеспрямована акція російського керівництва. Як правильно зазначила українська журналістка Т. Пархомчук: «Каховською трагедією путін показав усьому світу: а дивіться, що я можу ще...» [10]. Тобто РФ продемонструвала свою повну безкарність і продовження традиційної для неї політики «випаленої землі». В результаті підриву Каховської ГЕС близько 800 тис. людей опинилися під загрозою втрати доступу до питної води [1]. Тут достатньо зауважити, що в Україні і на Заході відгукнулися наданням гуманітарної допомоги постраждалим. Зокрема, уряд Великої Британії виділив для цієї мети 16 млн. ф.ст. [5]. За дуже попередніми оцінками для відновлення Каховської ГЕС потрібно буде від 800 млн. до 1 млрд. доларів США та п'ять років роботи над відбудовою дамби [17]. Загалом же було підтоплено 46 населених пунктів, знищено 31 об'єкт зрошувальної сільськогосподарської системи (Дніпропетровська область – 30%, Херсонська – 94%, Запорізька – 74%), 333 види рослин та тварин під загрозою знищення, втрачено понад 95 тис. тонн дорослої риби, загальні економіко-екологічні збитки попередньо оцінюються в 10,5 млрд.грн.

Поки важко оцінити загальні екологічні збитки, нанесені в результаті екоцидної політики РФ щодо України в період російсько-української війни. Неможливо говорити і попередньо про ці збитки, оскільки воєнні дії тривають. Зрозуміло лише, що після закінчення війни країна-агресор повинна відшкодувати всі збитки, які завданні докільлю України, а також понести кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду.

Висновки. Таким чином, в результаті воєнних дій РФ здійснюється цілеспрямована екоцидна політики щодо України. Заподіяно великої шкоди водним, земельним ресурсам, атмосферному повітрю, знищено велику кількість представників рослинного та тваринного світу (для відновлення його представників потрібні будуть кілька десятиліть). Завдано великої шкоди економіко-екологічному потенціалу України. Також проведено диверсії і знищено ряд важливих об'єктів, зокрема: Каховська ГЕС, заповідник на острові Джарилгач, зрошувальна система сільськогосподарських угідь, припинено постачання води в ряді областей України і Автономній Республіці Крим тощо. Загальні збитки оцінюються сотнями мільярдів доларів, хоча ці підрахунки далеко не кінцеві, оскільки війна триває. Варто зазначити, що вся відповідальність за завдані збитки екосистемі Україні лежить на каїні-агресору – Російській Федерації. Беззаперечною умовою у подальшому є її повне

відшкодування збитків та надання ресурсів на відновлення екосистеми нашої держави.

References

1. 800 tys. lyudey v Ukrayini mozhut' vtratyty dostup do pytnoi vody cherez ruynuvannya Kakhovs'koyi HES - dyrektor misiyi USAID v Ukrayini / URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/cherez-reinivannia-kahovskoi-ges-800tysiach-liudei-pid-zagrozoyu-vtraty-dostupu-do-pytnoi-vody-usaid/7140671.html>
2. Havrylyuk E. Shcho take ekotsyd: korotko i holovne pro zakonodavstvo ta pryklady / URL: <https://suspilne.media/501604-so-take-ekocid-korotko-i-golovne-pro-zakonodavstvo-ta-prikladi/>
3. Horoshkova L. A., Khlobystov YE. V., Trofymchuk V. O. Ekonomiko-statystychno modelyuvannya determinant dynamiky zabrudnennya dovkillya Ukrayiny. // *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*. - Vinnytsya: DonNU im. V.Stusa. 2019. № 2 (34). S.46-55.
4. Do mil'yarda dolariv ta 5 rokiv na vidbudovu. V «Ukrhidroenerho» rozpovily, yak vidnovlyuvatymut' Kakhovs'ku HES / URL: <https://hromadske.ua/posts/do-milyarda-dolariv-ta-5-rokiv-na-vidbudovu-v-ukrgidroenergo-rozpovili-yak-vidnovlyuvatimut-kahovsku-ges>
5. Dlya podolannya naslidkiv pidryvu Kakhovs'koyi HES Brytaniya nadast' Ukrayini 16 mln funtiv / URL: <https://delo.ua/economy/dlya-podolannya-naslidkiv-pidryvu-kahovskoyi-ges-brytaniya-nadast-ukrayini-16-mln-funtiv-419039/>
6. Ekotsyd: naslidky i tsina rosiys'koyi ahresiyi / URL: <https://eco.rayon.in.ua/topics/506221-ekotsid-naslidki-i-tsina-rosiyskoi-agresii>
7. Ekotsyd v Ukrayini: za shcho rosiya vyplachuvatyme reparatsiyi? / URL: <https://www.savednipro.org/ekocid-v-ukrayini/>
8. ZAES perebuvaie na mezhi blekautu cherez vtratu zhyvlennya z osnovnoyi liniyi — Enerhoatom / URL: <https://hromadske.radio/news/2023/08/10/zaes-perebuvaie-na-mezhi-blekautu-cherez-vtratu-zhyvlennia-z-osnovnoi-linii-enerhoatom>
9. Kryminal'nyy Kodeks Ukrayiny / URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T012341?an=910451>
10. Parkhomchuk T. «Na pidtants'ovtsi» v bunkera. Pidryv Rosiyeyu Kakhovs'koyi HES u dzerkali mizhnarodnoyi polityky // *Ukrayina moloda*. 2023. 14 chervnya. / URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3859/180/176030/?fbclid=IwAR2SpZhzZXJo6inbtKuD7yflguwKaTMuCJCXykfaqowf-0K-E9dWIJ3uesE>
11. Pozhezha na ostrovi Dzharylhach: vohon' znyshchyv vsyu zapovidnu zonu / URL: <https://rubryka.com/2023/08/10/pozhezha-na-ostrovi-dzharylgach-vogon-znyshhyv-vsyu-zapovidnu-zonu/>
12. Rosiyany mozhut' peretvoryty zavod "Kryms'kyy tytan" na khimichnu bombu, - holovnyy redaktor vydannya BlackSeaNews Klymenko / URL: <https://espresso.tv/rosiyani-mozhut-peretvoriti-zavod-krimskiy-titan-na-khimichnu-bombu-golovniy-redaktor-vidannya-blackseanews-klimenko>
13. Studinska G.Ya. Brend: dolayuchy chas ta prostir. Malyn: PryntsepS, 2014. 412 s.
14. Shumilo O.M. Perspektyvy vstanovlennya yurysdyktsiyi Mizhnarodnoho kryminal'noho sudu shchodo ekotsydu // *Aktual'ni problemy vitchyznyanoi yurysprudentsiyi*. 2021. №5. P. 106-112.
15. Horoshkova L., Khlobystov Ie., Volkov V. Decentralized pricing management in housing and municipal economy. *Економічний вісник університету: Збірник наукових праць учених та аспірантів. Переяслав–Хмельницький: Переяслав–Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г.Сковороди*. 2019. № 43. С.59-67.

16. Studinski V. Economic and ecological aspect of the Russian-Ukrainian war 2014-2022 // Journal L'Association 1901 "SEPIKE". Frankfurt, Deutschland, Deutschland, Poitiers, France, Los Angeles, USA. Special Edition Ukraine Part 1. 2022. P. 100-106.

17. Studinski V., Studinska G. Regional dimensions of the economic situation in the conditions of the russian-ukrainian war / Studinski V., Studinska G. // Journal L'Association 1901 «SEPIKE», Special Edition Ukraine Part 2, Frankfurt, Deutschland Poitiers, France, Los Angeles, USA, 2022. P.119-126.

V. A. Studinski¹, G. Ya. Studinska²

¹*Malyn applied College, v. Hamarnia, Zytomyr region, Ukraine*

²*Scientific and research educational center "PrintsepS", Malyn, Ukraine*

ECOCIDAL POLICY OF THE RUSSIA IN THE CONTEXT OF THE CURRENT RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article examines the issue of the Russian Federation's ecocidal policy towards Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war, which has been ongoing since 2014. Especially the policy of ecocide intensified during the full-scale invasion of the Russian army on the territory of Ukraine. In particular, land, water, forest, and other environmental resources were damaged to a large extent. At the same time, the Russian policy of ecocide was clearly manifested in the destruction of a number of protected areas in the south of Ukraine. In addition, the terrorist acts of the aggressor caused an extremely negative impact on the natural environment. First of all, this manifests itself in the seizure of the Chernobyl and Zaporizhzhya nuclear power plants, the detonation of the Kakhovska hydroelectric plant and the mining of a number of enterprises, which as a result of their detonation can lead to serious environmental pollution. The article also deals with the issue of considering the policy of ecocide in legal and economic aspects. In this aspect, it is noted that not always experts at the domestic and international levels give the same assessment of the policy of ecocide. The economic-ecological aspect reveals the peculiarity of the interrelationship of the negative impact on the environment as a factor, which, in turn, negatively affects the development of the economic sphere

Key words: *ecology, ecocide, environmental pollution, ecological disaster, economic and ecological consequences*